

Олег Піх, Марина Чебан

МИРОН КОРДУБА І МИКОЛА АНДРУСЯК: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН

У міжвоєнний період провідним науковим центром, що гуртував українських учених, було Наукове товариство імені Шевченка у Львові (НТШ). Дослідники української минувшини працювали передусім в Історично-філософічній секції та її комісіях. Саме в НТШ і відбулося перше знайомство Мирона Кордуби та Миколи Андрусяка, яке дало поштовх тривалим особистим і творчим взаєминам істориків.

Після українсько-польської війни 1918–1919 рр. нова польська адміністрація практично унеможливила викладацьку роботу української професури та навчання українців у Львівському університеті. Заснування у 1921 р. Українського таємного університету (УТУ) повною мірою не розв'язувало проблем із здобуттям вищої освіти українською молоддю. До того ж деякі вчені, як-от, М. Кордуба, І. Куровець, В. Вергановський, висловлювалися за те, щоб українські студенти продовжували навчання у Львівському університеті, аргументуючи це тим, що новий навчальний заклад “не матиме жодного значення, складені екзамени не будуть визнані ані в краю, ані за кордоном”¹. Одним з небагатьох українців, якому все ж вдалося вступити в Університет Яна Казимира у Львові, був М. Андрусяк. У 1923 р. його зараховано на філософський, а згодом (після його поділу 1925 р. на гуманістичний і математично-природничий) він продовжив навчання на гуманістичному відділі університету². Викладання у ньому велося виключно польською мовою, та й більшість студентів були поляками. Серед незначної кількості українців, що навчалися одночасно з Миколою Андрусяком, потрібно згадати Івана Гладилевича, Івана Карпинця, Романа Зубика³.

З 1925 р. М. Андрусяк відвідував семінар із польської середньовічної історії під керівництвом завідувача кафедри польської історії з 1907 р. Станіслава Закшевського, який приділяв велику увагу польсько-українським взаєминам. Зацікавившись діяльністю уніатської церкви в XVII ст., М. Андрусяк попросив у професора

¹ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Київ: Івано-Франківськ, 2002. – Т. 1. – С. 223.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 388 (Андрусяк Микола – історик, дійсний член НТШ, бібліотекар бібліотеки НТШ у Львові, професор УВУ, 1902–1985). – Оп. 1. – Спр. 1 (Свідоцтва, довідки, залікові книжки та інші особисті документи М. Андрусяка). – Арк. 14–24; 44–53.

³ *Pisulińska J.* Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939 / J. Pisulińska // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka]. – Rzeszów, 2004. – Т. 1. – S. 233–249.

дозвіл з наступного навчального року вивчати недосліджені матеріали з львівських архівних збірок до життєпису єпископа Йосифа Шумлянського. С. Закшевський схвалив намір молодого дослідника і порадив готувати докторат із цієї проблеми⁴. Звання доктора філософії М. Андрусяку присвоєно 18 березня 1931 р.⁵, а диплом із текстом, написаним латинською мовою, він отримав 24 березня 1931 р.⁶

На молодого історика (одного з фундаторів молодіжного наукового товариства “Історичний кружок” при “Студентській громаді” у Львові⁷), що збирав матеріали про діяльність Й. Шумлянського зранку в Бібліотеці НТШ, а по обіді в Бібліотеці Оссолінських, звернув увагу літературознавець та дійсний член НТШ Михайло Возняк. Він запропонував М. Андрусякові на підставі зібраних і опрацьованих матеріалів написати статтю про боротьбу за єпископський престол перемишльської православної кафедри в 1632 р. та передати її тогочасному редакторові “Записок НТШ” І. Крип’якевичу. Так, у цьому авторитетному науковому виданні у 1927 р. побачила світ публікація історика-початківця “Іван Хлопецький, перемиський православний єпископ-номінат в 1632–1633 рр.”⁸.

Знайомство з відомими діячами української науки вирішило подальшу долю М. Андрусяка. І. Крип’якевич познайомив молодого, здібного і амбітного студента з відомим істориком М. Кордубою, який з 1920 р. входив до Виділу НТШ, а 1923 р. очолював Історично-філософічну секцію НТШ, що у повоєнний період стала провідною науковою структурою Товариства⁹. Останній також як референт Бібліотеки НТШ посприяв прийняттю М. Андрусяка на посаду бібліотечного помічника¹⁰. Її директор Іван Кревецький повідомив молодого історика, що з 22 листопада 1927 р. він може приступити до виконання своїх обов’язків¹¹. Головним завданням бібліотеки, згідно зі звітами директора, було збирання та упорядкування колекції літератури з українознавства, чим вона вирізнялася не лише з-поміж бібліотек краю, але й закордонних. Її читачами були передусім дійсні члени НТШ та студенти-українці,

⁴ *Андрусяк М.* Автобіографія (вересень 1932 р.) / М. Андрусяк / [публ. Л. Тиміш] // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2000. – Вип. 4. – С. 469.

⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 91.

⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). – Оп. 15 (Катологи студентів). – Спр. 1355 (Альбом обліку докторських дипломів). – Арк. 530.

⁷ *Андрусяк М.* Автобіографія. – С. 470; ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 78.

⁸ *Андрусяк М.* Автобіографія. – С. 470; *Андрусяк М.* Іван Хлопецький, перемиський православний єпископ-номінат в 1632–1633 рр. / М. Андрусяк // Записки НТШ. – Львів, 1927. – Т. 147. – С. 130–140.

⁹ *Зайцева З.* Мирон Кордуба й українські наукові товариства / З. Зайцева // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 2002. – № 6. – С. 117.

¹⁰ *Андрусяк М.* Автобіографія. – С. 470.

¹¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 44 (Листування з Науковим товариством ім. Шевченка у Львові про прийняття участі в роботі товариства, запрошення, статті з обвинуваченням членів наукового товариства та інші документи. 1927–1939). – Арк. 1.

нерідко книгозбірню відвідували вчені німецької та єврейської національностей¹². У цей час у бібліотеці, окрім Миколи Андрусяка, працювали Іван Кривецький, Володимир Дорошенко, Федір Дудко, Степан Стрілецький¹³.

Спочатку помічником, а згодом урядовцем бібліотеки історик працював, з перервою на польську військову службу (серпень 1929–1930 рр.) до кінця червня 1932 р. Водночас НТШ переживало складні часи: світова економічна криза зумовила скорочення бюджету і бібліотечного персоналу – із семи урядовців і одного-двох стипендістів до трьох урядовців та одного стипендіата, що негативно позначилося на діяльності бібліотеки, оскільки навіть попередня кількість працівників не відповідала потребам¹⁴. Звільнення торкнулося й М. Андрусяка. Спеціальним листом від 18 березня 1932 р. Виділ НТШ повідомив його про скорочення, зазначивши, що згідно із законодавством він отримуватиме платню до кінця липня¹⁵. Історик невдоволено відреагував на звільнення, згодом неодноразово наголошуючи у листах до Товариства, що фактично “опинився без життєвих засобів”¹⁶. І. Кривецький і В. Дорошенко, як найбільше оплачувані урядники бібліотеки, погодилися зректися 10 % власної зарплати на користь молодого колеги. Ухвалою Виділу НТШ від 28 вересня 1932 р. М. Андрусяка зачислили до штату стипендіатом із місячною платнею 50 зол.¹⁷ Водночас ще до цього, 25 грудня 1930 р. молодого вченого обрано звичайним, а 11 квітня 1932 р., за рік після захисту докторату, – дійсним членом товариства Історично-філософичної секції НТШ, яку очолював М. Кордуба¹⁸.

Ймовірно, саме емоційність М. Андрусяка призвела до конфлікту з відомим радянофілом, головою НТШ, академіком ВУАН Кирилом Студинським. Сам учений про це згадував так: “Студинський не міг знести мене; коли Історично-філософична секція вибрала мене дійсним членом, очорнював, як тільки міг, перед проф. М. Кордубою мою дотеперішню наукову працю. Свій вибір на дійсного члена вважав я тільки

¹² Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1934. – Ч. 72. – С. 32–65; Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1937. – Ч. 73. – С. 73–75.

¹³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 362 (Студинський Кирило – академік). – Оп. 1. – Спр. 54 (Статути, листи, касові звіти та ін. документи про діяльність НТШ у Львові. 1903–1929). – Арк. 173; *Дорошенко В.* Огнище української науки. Наукове товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування / В. Дорошенко. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. – С. 84.

¹⁴ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1934. – Ч. 72. – С. 32–37.

¹⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 44 (Листування з Науковим товариством ім. Шевченка у Львові про участь у роботі товариства, запрошення, статті з обвинуваченням членів наукового товариства та інші документи. 1927–1939). – Арк. 8; ЦДІА України у Львові. – Ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 809 (Звіти про роботу бібліотеки і переплетеної майстерні за 1932–1935 рр.). – Арк. 16.

¹⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 18–19.

¹⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 436 (Особисті документи завідувача бібліотеки Дорошенка Володимира Вікторовича (членські книжки, свідоцтва, довідки, рукописи статей та ін.). – Арк. 55.

¹⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 31 (Протоколи загальних зборів товариства. 1903–1940). – Арк. 57–57 зв., 60 зв., 67 зв., 69, 71–73.

наложення на мене обов'язку працювати для української науки, що я робив досі по змозі й без того титулу. А тепер й після остаточного затвердження мене дійсним членом не знаю, чи зможу виконати вложений на мене обов'язок після відібрання мені змоги проживати у Львові. Тому більше послідовно поступив би Виділ НТШ, якщо б редукуючи мене, одночасно й не затвердив мене дійсним членом"¹⁹.

Та все ж, незважаючи на певні труднощі та зважаючи на те, що голова Історично-філософичної секції М. Кордуба у той час працював професором Варшавського університету й приїжджав до Львова лише під час своїх вакацій, а секретар секції І. Крип'якевич змушений був викладати у польській гімназії в Жовкві, молодому досліднику відразу довелось активно включитись у роботу. За дорученням М. Кордуби, з 16 квітня 1932 р. він виконував обов'язки секретаря на загальних зборах та заступника секретаря Історично-філософичної секції НТШ. Окрім того, М. Андрусак регулярно відвідував засідання секції та комісій, передвиборчі наради, брав активну участь у дискусіях, вносив пропозиції щодо нагальних потреб товариства та висував кандидатури в члени виділу і контрольної комісії, виступав з доповідями на святочних зібраннях, виголошував численні реферати²⁰.

Відомо, що для поживлення наукової праці Президія НТШ ініціювала створення при секціях наукових комісій, які виконували роль науково-дослідних осередків і гуртували не тільки науковців зі стажем, але й молодшу генерацію, що мала змогу поглибити свої знання в галузі українознавства. Однією з таких структур у межах НТШ, в якій співпрацювали М. Кордуба та М. Андрусак, була Бібліографічна комісія, утворена ще 1909 р.²¹ Навколо неї згуртувалися такі визначні бібліографи, як І. О. Левицький, І. Калинович, І. Кривецький, В. Дорошенко, М. Кордуба, І. Крип'якевич, К. Студинський, Б. Барвінський, І. Шендрик, В. Щурат, І. Огієнко, Є.-Ю. Пеленський та інші. Українські бібліографи зробили вагомий внесок не лише у розвиток ретроспективної та поточної українознавчої бібліографії, а й у справу національного самоусвідомлення та осягнення української історичної спадщини, відмежуванню її від культурних надбань інших народів. Уже в післявоєнні роки видавнича діяльність комісії дещо знизилася, однак вона все ще розробляла далекоглядні плани упорядкування та бібліографування головно західноукраїнської книжкової продукції²².

¹⁹ Андрусак М. Автобіографія. – С. 473.

²⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 38 (Протоколи об'єднаних засідань членів секцій товариства. 1919–1938). – Арк. 22, 26–32 зв.; ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 26 (Звіт про діяльність товариства за період з 26 грудня 1937 до 31 грудня 1938 р.). – Арк. 6–81; Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1932. – Ч. 71; Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1934. – Ч. 72; Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1937. – Ч. 73; Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1939. – Ч. 74.

²¹ Хроніка НТШ. – Львів, 1909. – Ч. 44. – Вип. IV. – С. 18.

²² Детальніше див.: Черниш Н. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939) / Н. Черниш. – Київ, 2006. – С. 36–47; Піх О. Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові: генеза, діяльність, публікації / О. Піх // Історичні та культурологічні студії / [відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 105–122; Рибчинська Н. Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка (1909–1939): структура, організаційні засади, напрями діяльності, зв'язки

Членом Бібліографічної комісії М. Кордубу обрано на її засіданні 19 травня 1922 р.²³, ще через десять років, на засіданні 22 березня 1932 р. її склад разом із Марією Фуртак-Деркачевою та Євгеном-Юліаном Пеленським, поповнив Микола Андрусяк²⁴. Протягом 1932–1934 рр., до переїзду М. Кордуби на постійне проживання до Варшави, вчені співпрацювали на її засіданнях, брали активну участь у дискусіях про стан українського книговидання і бібліографування (М. Андрусяк відвідував усі зібрання до 1937 р.). М. Кордуба та М. Андрусяк виступали з рефератами та рецензіями на праці своїх колег, представляли власні бібліографічні розвідки. Дослідження членів комісії переважно відзначалися науковістю, ґрунтовністю та чіткою структурою. Майже кожну бібліографічну працю перед публікацією обговорювали на засіданнях комісії, вносили поправки. Наприклад, М. Андрусяк на засіданні, що відбулося 17 вересня 1932 р., зреферував працю Ілька Борщака “Україніка за кордоном. Критико-бібліографічний огляд західноєвропейських публікацій про Україну та українців від початку друкарства до наших днів (книги, періодика, мапи та іконографія)” (Вип. I до 1750 р.). Вказавши на методологічні огріхи та невикористання відомих джерел, запропонував повернути працю авторові для доопрацювання²⁵. Цю пропозицію після обговорення підтримали й інші члени комісії.

Як відомо, бібліографічна діяльність була однією з найбільш важливих у науковій творчості М. Кордуби. Історичною бібліографією вчений зацікавився ще в студентські роки: спочатку за сприяння свого наставника М. Грушевського, а згодом і з власної ініціативи опублікував кілька десятків рецензій на праці українських, німецьких, російських, польських учених²⁶. Брав активну участь у роботі Бібліографічної комісії НТШ, як референт бібліотеки Товариства, описував нові надходження літератури. Вчений опрацьовував матеріали для власних наукових цілей, а також систематизував історичні знання для їх подальшого практичного використання дослідниками та збагачення вітчизняної науки загалом. У 20–30-х роках М. Кордуба опублікував низку критико-бібліографічних оглядів української історичної літератури²⁷. Ці дослідження, опубліковані французькою мовою у закордонних фахових виданнях, знайомили з надбаннями української історичної науки не лише

з науковими установами Кисва / Н. Рибчинська // Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті / [упоряд. Л. Ільницька, відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2010. – С. 27–57.

²³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 658 (Книга протоколів засідань членів бібліографічної комісії товариства. 1914–1927). – Арк. 2.

²⁴ Там само. – Арк. 7 зв.

²⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 658. – Арк. 7 зв.

²⁶ Див.: Піх О. До джерел науково-бібліографічної діяльності Мирона Кордуби / О. Піх // Вісник Львівського у-ту. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 158–171.

²⁷ *Korduba M. La litterature historique ukrainienne en Pologne et dans l'emigration ukrainienne. Compte-rendu 1927–1928 / M. Korduba // Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale. – Varsovie, 1929. – V. 1. – Fascicules 1–2. – P. 73–119; Korduba M. La litterature historique sovietique-ukrainienne. Compte-rendu 1917–1931 / M. Korduba. – Varsovie, 1938. – 277 p.*

вітчизняних, а й європейських учених. Понад 20 років М. Кордуба упорядковував матеріали до великої рукописної картотеки “Бібліографія історії України”²⁸.

Посада бібліотекаря спонукала до зацікавлення бібліографічними студіями і М. Андрусяком. За сприяння І. Крип’якевича йому доручили збирати матеріал до бібліографічного реєстру “Західна Україна”, задуманого М. Грушевським. Останній, як керівник Історичної секції Всеукраїнської академії наук (ВУАН), потребував інтенсивних контактів із колегами-галичанами, оскільки планував продовжити археографічну працю, започатковану у львівський період своєї наукової діяльності, та опрацьовувати матеріали архівосховищ і бібліотек Москви, Ленінграда, Львова, Кракова, Варшави, Відня, Парижа, Ватикану. Досліджувати фонди українського походження, які перебували поза межами УРСР, йому допомагали співробітники НТШ у Львові²⁹, зокрема І. Крип’якевич. Було також організовано групу вчених із членів Історично-філософічної секції та Комісії Західної України ВУАН, які працювали над створенням бібліографічного реєстру “Західна Україна”. Цей реєстр охопив широкий спектр наукових проблем – археологію, матеріальну культуру, мистецтво; соціальну, культурну та політичну історію, економіку, право, історичну географію та допоміжні історичні дисципліни, мову і літературу, етнографію та фольклор, краєзнавство, некрологію, біографістику тощо³⁰.

Збирав бібліографічні матеріали і випускник університету М. Андрусяк³¹. Вже в грудні 1928 р. М. Грушевський отримав першу частину карток і вислав до Львова гонорар (70 доларів) для І. Крип’якевича та М. Андрусяка. Після року такої співпраці М. Грушевський скаржився І. Крип’якевичу, що в бібліографічних картках, виписаних М. Андрусяком, є неточності. Однак, незважаючи на певні огріхи, закликав продовжувати її упорядкування³². Як історик-початківець і працівник Бібліотеки НТШ М. Андрусяк підготував західноукраїнську бібліографію за 1928 р., опубліковану в двох випусках київського журналу “Україна” (1929). Також зібрав інформацію про видання першої половини 1929 р., яку надіслав М. Грушевському³³. Однак її друк

²⁸ Архів Інституту українознавства НАН України (АІУ НАНУ). – Картотека М. Кордуби “Бібліографія історії України”.

²⁹ Рубльов О. Іван Петрович. До історії співпраці Івана Крип’якевича з установами ВУАН / О. Рубльов // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 748.

³⁰ Лист М. Грушевського до І. Крип’якевича від 17 жовтня 1928 р. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 346.

³¹ Андрусяк М. Іван Крип’якевич / М. Андрусяк // Літопис Бойківщини. – 1970. – Ч. 1–2 (16–17). – С. 51.

³² Крип’якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип’якевич (За матеріалами неопублікованого листування й мемуарів) / Р. Крип’якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 346.

³³ Андрусяк М. [рец. на]: Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка 1892–1930. – Мюнхен: Українське Історичне Товариство, 1970. – 110 с. // Український історик. – 1971. – Рік 8. – С. 121–122.

заборонила радянська цензура³⁴. Листувався з молодим ученим і М. Грушевський. За рік (з 9 лютого 1930 р. до 5 лютого 1931 р.) М. Андрусак отримав від нього чотири листи. Стосувалися вони укладання бібліографії, термінів виконання та виплати гонорару. М. Грушевський також просив львівського колегу зробити копії недоступних у Києві та потрібних йому праць М. Драгоманова, В. Щурата та інших. Листи-подяки засвідчують виконання М. Андрусакком цих доручень³⁵. Подібні доручення, до речі, для М. Грушевського виконував також і М. Кордуба.

Наступний етап у взаєминах учених розпочався після переїзду М. Кордуби з сім'єю до Варшави 1934 р. У цей період поміж ними зав'язується листування. В опрацьованому епістолярії істориків 10 листів (з них 6 – М. Кордуби до М. Андрусакка, та 4 – у відповідь). Перший лист датовано 19 грудням 1934 р., останній 22 вересням 1938 р. Географія листування охоплює Львів і Варшаву. У листах йшлося переважно про наукові та науково-організаційні питання, публікації досліджень, а також особисті справи.

У першому листі М. Кордуба зазначав, що спілкувався у справі М. Андрусакка з віце-міністром К. Хилінським (М. Андрусакка прохав варшавського колегу допомогти влаштуватися на роботу вчителем історії) і той охарактеризував М. Андрусакка, як “дуже скромного, поважного і працьовитого”, та, на жаль, з працевлаштуванням допомогти не може бо, як писав М. Кордуба, “в Польщі істориків стільки намножилося, що можна ними обсадити всі учительські посади у всіх державах Європи, і ще оставбися чималий гурт!” М. Кордуба радив молодшому колезі здобути кваліфікацію ще з одного предмета, наприклад, української мови. Однак у листі М. Андрусакка повідомив, що вирішив не витратити часу на отримання додаткових кваліфікацій, а присвятити себе науці. Також він проінформував колегу про переведення І. Крип'якевича з жовківської гімназії до Львова. До речі, саме М. Кордуба і Р. Смаль-Стоцький кількома роками раніше, як і у випадку з М. Андрусакком, клопотали у міністерстві освіти у відомій справі переведення І. Крип'якевича зі Львова до гімназії у Вонгровці. Саме завдяки цьому історик залишився в Галичині і переїхав працювати до Жовкви.

У наступних листах йдеться про переслану М. Кордубі працю М. Андрусакка про львівського єпископа Й. Шумлянського та про десятий том праці М. Грушевського “Історія України-Руси”, який сподівався отримати варшавський респондент.

Вельми цікавими є інші листи, написані уже в 1937–1938 рр., що стосуються виписування М. Андрусакком у бібліотеці НТШ деяких епізодів з видань, яких не було у варшавських книгозбірнях. Зокрема, в одній із поштівок М. Кордуба просить львівського колегу із хроніки “виписати ті місця, де в роках 1270–1300 згадується про “Rutheni” або “dux Ruthenogum”. А згодом, дякуючи своєму адресатові за ґрунтовні виписки, зазначав: “Вони дуже важні для мене, бо підтверджують авторитативно і зовсім рішучо, що князь Лев брав участь в битві на Моравському

³⁴ *Бескид Ю.* На сторожі історичної правди. Сорокаліття (1927–1967) наукової праці історика, що досліджував також і Лемківщину / Ю. Бескид // Лемківський календар на 1967 рік. – Торонто, 1967. – С. 49.

³⁵ ЦДА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 32 (Листи Грушевського М.). – Арк. 1–5.

полі (при Dürnkrot) 26.8.1278 р. по стороні Перемисла Отокара II. Дивно, що досі ніхто з істориків Галицької держави (Зубрицький, Шараневич, Грушевський) не згадують про сей інтересний факт”. Цілком зрозумілим є натхненний тон дослідника, адже в цей час М. Кордуба працював над серією розвідок про різні періоди Галицько-Волинського князівства, а одну з них на тему “Домінуюче становище Галицько-Волинської держави на Сході Європи в другій половині XIII ст.” згодом виголосив на VIII Міжнародному з’їзді істориків у Цюріху 1938 р.³⁶

Останні два листи стосуються публікації рецензії М. Андрусяка на ґрунтовну критико-історіографічну працю М. Кордуби щодо українсько-радянської історичної літератури за 1917–1931 рр., опубліковану французькою мовою у Бюлетені Федерації історичних товариств Східної Європи. Варшавський кореспондент з’ясовував причини її публікації у літературно-науковому додатку до “Нового часу”, а не у “Літературно-науковому віснику” (про що М. Андрусак повідомляв раніше), а також вказував рецензентові на певну формальність зауважень до праці. На що М. Андрусак відповідав, що стаття публікувалася з думкою про “ширші круги громадянства”, а критика це лише “міркування з приводу Вашого огляду, в якому суттєвої прогалини я не міг доглянути; а я маю зладжений менш-більш з цих років огляд”. Зауважимо, що М. Андрусак справді цікавився історіографічними дослідженнями і опублікував низку розвідок про розвиток української історичної науки міжвоєнного періоду³⁷.

З 1933 р. на сторінках польськокомовного “Історичного квартальника” регулярно з’являються публікації М. Андрусяка, зокрема 1934 р. у ньому опубліковано рецензію на працю М. Кордуби “Формування української нації”³⁸, надруковану німецькою мовою, за матеріалами виступу на VII Міжнародному конгресі істориків у Варшаві. Ця розвідка М. Кордуби була продовженням серії публікацій, яку вчений розпочав статтею “Найважливіший момент в історії України” (1930), що викликала бурхливу дискусію в українських наукових колах з приводу формування української нації³⁹. Згодом М. Кордуба опублікував й інші статті: “В обороні історичної правди”, “Ще кілька слів у справі “Найважливішого моменту в історії України” (академіку

³⁶ Кордуба М. Два міжнародні історичні з’їзди в Цюріху / М. Кордуба // Діло. – 1938. – Ч. 195. – С. 9.

³⁷ Андрусак М. Українська історіографія за останнє десятиліття (1921–1930): I. Осередки і видавництва / М. Андрусак // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 9. – С. 20–22; *його ж.* Українська історіографія за останнє десятиліття (1921–1930): II. Напрями / М. Андрусак // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 10 – С. 21–23; *його ж.* Досягнення і завдання сучасної української історіографії (Відчит на Шевченківській Академії Наукового Товариства ім. Шевченка) / М. Андрусак // Діло. – 1934. – Ч. 126 (16 травня). – С. 3; Ч. 127 (17 травня). – С. 2; Ч. 128 (18 травня). – С. 3–4.

³⁸ Korduba M. Die Entstehung der ukrainischen Nation / M. Korduba // Contributions a L’histoire de L’ukraine au VII-e Congres international des sciences historiques, Varsovie aout 1933. – Leopold, 1933. – P. 19–67.

³⁹ Детальніше про дискусію з приводу формування української нації див.: Юсова Н. Питання щодо “спільноруськості” Київської Русі у доробку Мирона Кордуби / Н. Юсова // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2004. – № 4. – С. 383–401.

Степанови Смаль-Стоцькому у відповідь)” та ін., у яких, відповідаючи на закиди опонентів, уточнював деякі дискусійні моменти, аргументував свої тези тощо⁴⁰.

До написання цих праць вченого спонукали: з одного боку – відсутність в українській історичній науці чітких і обґрунтованих тлумачень часу й умов формування української нації, а з іншого – винесення європейською історіографією проблеми націотворення на чільне місце серед завдань історичної науки. Незадоволюючи до цього, а саме 1928 р., в Осло відбувся VI Міжнародний конгрес істориків, особливу увагу делегатів форуму привернуло саме це питання⁴¹. Таким чином, М. Кордуба прагнув своїми дослідженнями спрямувати українську історичну думку в загальноєвропейське історіографічне русло.

Найважливішим моментом історії України, на думку М. Кордуби, був той, “котрий спонукав населення теперішніх українських земель згуртуватися в окрему етнічну групу, котрий, отже, дав товчок до утворення окремої української нації”⁴². Історик стверджував, що такий ключовий момент настав із входженням північно-східних земель давньої Русі до складу Московської держави, тоді як південно-західні території опинилися під польсько-литовським пануванням. Населення Київської держави зазнало різних впливів: західноєвропейського та східної культури. Тривале політичне, релігійне, мовне та культурне відокремлення підготували ґрунт для виникнення окремих руських народностей. Саме тому визначальним моментом в історії українських земель, наголошував М. Кордуба, було їх приєднання до Литовської держави (згодом – Польсько-Литовської), в межах якої сформувалися окремі від російської українська та білоруська нації. Поштовхом до ідентифікації української національності стала постійна, інтенсивна загроза з боку католицизму⁴³. Доречно наголосити, що М. Кордуба, на відміну від його критиків, зокрема К. Чеховича, не надавав мові визначального характеру у творенні нації. Він вважав, що мова певної етнічної групи є лише підставою для творення нації, однак не гарантує, що нація таки остаточно сформується. На думку вченого, такими ж важливими чинниками, як і мова є спільність або відмінність історичної минушини і традицій, церковно-релігійні процеси та культурні впливи⁴⁴.

⁴⁰ Див.: *Кордуба М.* В обороні історичної правди / М. Кордуба // Літературно-науковий вісник (далі – ЛНВ). – 1931. – Т. 106. – Кн. 5. – С. 424–438; *його ж:* Ще кілька слів у справі “Найважливішого моменту в історії України”. Академіку Степанови Смаль-Стоцькому у відповідь / М. Кордуба // ЛНВ. – 1931. – Т. 107. – Кн. 10. – С. 902–903.

⁴¹ *Рубльов О.* Мирон Кордуба та Іван Крип’якевич: спроба паралельних біографій у загальноукраїнському науковому контексті 1920–1930-х років / О. Рубльов // Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – Київ, 2004. – С. 259.

⁴² *Кордуба М.* Найважливіший момент в історії України / М. Кордуба // ЛНВ. – 1930. – Т. 102. – С. 539.

⁴³ *Федорів І.* Концептуальні основи історії України в творчості Мирона Кордуби / І. Федорів // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. Зб. наук. праць. – 2003. – № 5–6. – С. 405.

⁴⁴ *Юсова Н.* Питання щодо “спільноруськості” Київської Русі. – С. 397.

М. Андрусяк, рецензуючи працю, з деякими твердженнями М. Кордуби погоджувався, наприклад, тезою про те, що в період поділу давньоруської держави тогочасна людність переважно асоціювала себе з місцевими князівськими династіями, і говорити про більшу солідарність поміж південно-руських князівств щодо північно-східних не можна. Водночас рецензент заперечував думку, що свідоме відчуття окремішності українського народу формується під впливом перебування у складі польсько-литовської держави у першій чверті XVII ст., позаяк уже під час приєднання руських земель народ на цих територіях мав сталі традиції власної державності, а, отже, був свідомий своєї окремішності. Загалом, М. Андрусяк критикував М. Кордубу за спрощене трактування етапів формування народної самосвідомості, як результат відсутність цілісності у представленні процесу творення української нації. Він також слушно вважав, що ці процеси недоречно обмежувати як першою чвертю XVII ст., так заглиблюватися в надто давні часи, наводячи на підтримку своєї позиції думки німецького та українського соціологів Г. Сіммела та В. Старосольського, які констатували методологічну хибність погляду на формування національної ідентичності в давній період з точки зору новочасних суспільних уявлень про націю. Отже, рецензент розглядав працю М. Кордуби лише як причиною до пізнання генези українського народу, а не як комплексне дослідження “на яке можна сподіватися, зважаючи на назву розвідки”⁴⁵.

Зауважимо також, що М. Андрусяк та М. Кордуба були одними з небагатьох українських істориків, що співпрацювали також із польськими науковими товариствами, зокрема авторитетним Польським історичним товариством у Львові, а їхні дослідження постійно публікувалися у польській періодиці (“Історичному кварталнику”, “Польсько-українському бюлетні” (“*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” (BPU)). У 1895–1896 рр. на сторінках “Історичного кварталника” в розділах “Огляд літератури” та “Рецензії і доповіді” регулярно з’являлися огляди найновішої зарубіжної літератури М. Кордуби. Він рецензував праці польських, німецьких, французьких, російських авторів, присвячені історії країн Європи, розвитку міст, релігійних відносин, діяльності видатних постатей⁴⁶. У 1929 р., очевидно за рекомендацією

⁴⁵ *Andrusiak M.* [Рец. на]: *Korduba M.* Die Entstehung der ukrainischen Nation (Contributions à l’histoire de l’Ukraine au VII-e Congrès International des Sciences Historiques, Varsovie août 1933. – Leopold, 1933. – P. 19–67) // *Kwartalnik Historyczny* (далі – КН). – 1934. – R. 48. – S. 126.

⁴⁶ *Кордуба М.* [Рец. на праці]: *Lenel W.* Studien zur Geschichte Paduas und Veronas im dreizehnten Jahrhundert. – Strassburg, 1893 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 387; *Gabotto F.* Lo stato Sabauto da Amadeo VIII ad Emanuele Filiberto I. – Turin, 1893 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 393; *Heinemann L.* Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sicilien bis zum Aussterben des normanischen Königshauses. – Leipzig, 1894 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 387–388; *Hampe K.* Geschichte Konradins von Hohenstaufen. – Innsbruck, 1894 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 388; *Heinrich O.* Die Beziehungen Rudolfs von Habsburg zu Papst Gregor X. – Innsbruck, 1895 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 389; *Buchwald G.* Zur Wittenberger Stadt- und Universitätsgeschichte in der Reformationszeit. – Leipzig, 1893 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 586; *Ludwig G.* Der Politik Nürnbergs im Zeitalter der Reformation (von 1520–1534). – Göttingen, 1893 // КН. – 1895. – R. 9. – S. 587–588; *Hausrath Ad.* Martin Luthers Romfahrt. – Berlin, 1894 // КН. 1895. – R. 9. – S. 586; *Winckelmann O.* Der Schmalkaldische Bund 1530–1532 und der Nürn-

С. Закшевського, М. Андрусяка обрано звичайним членом Польського історичного товариства⁴⁷. З 1933 р. на сторінках друкованого органу товариства – “Історичного квартальника” регулярно друкували його розвідки з української історіографії та рецензії на праці польських дослідників з історії церковної унії й козащини, зокрема огляд української історіографії за 1921–1930 рр. Без сумніву, важливо, що у цьому огляді М. Андрусяк проаналізував діяльність українознавчих інституцій не лише в давніх центрах української історичної науки, як-от Львів, Київ, Харків, Вінниця, Кам’янець-Подільський, Одеса, Полтава, Дніпропетровськ та Ужгород, але й у таких осередках, як Відень, Прага, Берлін і Варшава, які відіграли помітну роль у збереженні української патріотичної історіографічної традиції⁴⁸. Друга частина цього дослідження стосувалася проблем розвитку української історіографії в тематичному, концептуальному та джерелознавчому аспектах. Автор окреслив українські історіографічні школи та охарактеризував формування й утвердження нових напрямків і дослідницьких традицій. Одночасно з аналізом класичних на той час праць Миколи Василенка, Михайла Грушевського та Дмитра Багалія Микола Андрусяк охарактеризував праці представників державницької школи української історіографії – В’ячеслава Липинського, Дмитра Дорошенка, Володимира Січинського та ін.⁴⁹

У 30-х роках М. Андрусяк та М. Кордуба публікують нариси і рецензії в різних польських виданнях, зокрема, у варшавському часописі “Польсько-український бюлетень”, який виходив у 1932–1938 рр., головним редактором якого був відомий польський публіцист В. Бончковський. Часопис постав у рамках діяльності Східного

berger Religijnsfriede. – Strassburg, 1892 // КН. – 1895. – Р. 9. – С. 587; *Westermayer H.* Die brandenburgisch-nürnbergische Kirchenvisitation und Kirchenordnung (1528–1533). – Erlangen, 1894 // КН. – 1895. – Р. 9. – С. 588; *Haumant E.* La guerre du nord et paix d’Oliva (1655–1660). – Paris, 1894 // КН. – 1896. – Р. 10. – С. 406–409. *Albowski E.* Bitwa pri Maciejowicach i plen Kościuszki (Russkaja Starina. Janwar. S. 157–182). – St. Petersburg, 1895 // КН. – 1896. – Р. 10. – С. 693–694; *Worobjew H.* Zapiski baszmacznika Jana Kilinskawo o warszawskich sobytijach 1794 goda i o swajoj niewole (Russkaja Starina. Fewral. S. 92–120). – St. Petersburg, 1895 // КН. – 1896. – Р. 10. – С. 693–694.

⁴⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 175 (Державна екзаменаційна комісія для кандидатів на вчителів середніх шкіл, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 19 (Особова справа М. Андрусяка). – Арк. 39–39 зв.; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1930. – С. 23; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1931. – С. 24; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1932. – С. 23; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1933. – С. 22; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1934. – С. 23; Sprawozdanie Zarządu głównego Polskiego towarzystwa historycznego. – Lwów, 1935. – С. 42; ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 49 (Запрошення на засідання, збори, наукові лекції, надіслані М. Андрусяку від Львівського відділення Польського історичного товариства). – Арк. 2–59.

⁴⁸ *Andrusiak M.* Historiografia ruska (ukraińska) w latach 1921–1930: I. Ogniska naukowe i wydawnictwa / M. Andrusiak // КН. – Lwów, 1934. – Р. 48. – З. 1. – С. 57–64.

⁴⁹ *Andrusiak M.* Historiografia ruska (ukraińska) w latach 1921–1930: II. Historiografia i źródłoznawstwo / M. Andrusiak // КН. – Lwów, 1934. – Р. 48. – З. 2. – С. 299–318.

інституту (Instytutu Wschodniego), завданням якого було зацікавлення польського суспільства справами Сходу та Азії. Ініціатива також виходила від знаних польських публіцистів і політиків, які усвідомлювали причини польсько-українських проблем і прагнули порозуміння (В. Бончковський, С. Папроцький, Л. Васілевський, С. Стемповський. Дописувачами часопису були й українці: І. Кедрин-Рудницький, Д. Дорошенко, П. Шандрук, П. Зайцев, Р. Смаль-Стоцький, В. Кубійович, В. Дорошенко та ін.⁵⁰ Свою позицію на шпальтах “ВРУ” щодо суспільно важливих проблем як для польського, так і українського суспільства висловлював також і М. Кордуба⁵¹. Вчений, зокрема, акцентував увагу на тому, що відкриття українського університету є найбільш актуальною проблемою у системі українсько-польських координат, а її якнайшвидше вирішення сприяло б справі порозуміння між обома народами. В інших статтях, вміщених у часописі, дослідник спростовував провокаційні публікації у різних польських виданнях, гостро критикував фальшування історії і географії при тлумаченні походження назви “Україна”. М. Андрусак подавав до видання розвідки з історії церкви, москвофільства, а також рецензії на праці польських колег⁵².

Цікавим є і такий факт. М. Кордуба та М. Андрусак співпрацювали з Польською академією знань у Кракові, написавши на замовлення редакції декілька статей для “Польського біографічного словника”. Наприклад, про К. Бурлая писали обидва історики, однак редакція відібрала гасло, написане М. Кордубою.

Схоже оцінювали вчені також стан національної історіографії, зокрема кризу у видавничому секторі НТШ в 30-х роках ХХ ст. М. Кордуба, зважаючи на певну стагнацію національного книговидавництва, змушений був шукати можливості для публікації своїх праць у польських і західноєвропейських виданнях. В одному з листів до І. Крип’якевича він так охарактеризував цю ситуацію: “Приходиться писати для чужих і збагачувати чужі, без сього багаті літератури”⁵³.

Категоричнішим щодо становища, в якому опинилась видавничої справи та української науки в цілому був М. Андрусак. У львівських періодичних виданнях

⁵⁰ Піх О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф / О. Піх // Бібліографія історії українсько-польських відносин: суспільно-політичні та економічні процеси (За матеріалами картотеки Мирона Кордуби) / [упоряд. О. Піх, О. Руда]. – Львів, 2009. – С. 15–16.

⁵¹ *Korduba M. W sprawie uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie / M. Korduba // Biuletyn Polsko-Ukraiński (далі – ВРУ). – 1933. – Nr 2 (4). – S. 4–8; Ibidem. Element prowokacji w stosunkach polsko-ukraińskich / M. Korduba // ВРУ. – 1933. – R. 2. – Nr 22. – S. 3–4; Ibidem. Kilka dat z dziejów dążeń społeczeństwa ukraińskiego do uzyskania własnego uniwersytetu / M. Korduba // ВРУ. – 1934. – R. 3. – Nr 4. – S. 1–4; Ibidem. Dla czego Rusini, a nie Ukraińcy? / M. Korduba // ВРУ. – 1937. – Nr 2. – S. 13.*

⁵² ЦДІА України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 51 (Листи й пропозиції адміністрації і редакцій польських бюлетнів, журналів, науково-дослідних збірників з пропозиціями М. Андрусяку надсилати підготовлені ним матеріали для опублікування та у справі їх оплати). – Арк. 35, 36.

⁵³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 357 (Крип’якевич І. П. – історик, дійсний член НТШ, педагог, професор Львівського університету, директор Інституту суспільних наук АН УРСР, академік АН УРСР. 1886–1967 рр.). – Оп. 1. – Спр. 24 (Лист М. Кордуби до І. Крип’якевича від 3 лютого 1938 р.). – Арк. 3.

він критикував науково-видавничу справу НТШ та безініціативність Виділу в науковій роботі.

У статті М. Андрусяка “За огнище української науки”, опублікованій 1 березня 1937 р., охарактеризовано період головування в Товаристві М. Грушевського та проведену ним значну науково-організаційну роботу, тоді НТШ почало виконувати роль національної Академії наук, згуртувавши та виховавши багатьох дослідників. Одночасно автор актуалізував проблеми Товариства міжвоєнного періоду, закликавши керівництво підтримувати справу М. Грушевського “в час, коли припинено наукові досліді Українською академією наук у Києві”⁵⁴.

М. Андрусяк зазначив, що в 30-х роках значно погіршилася видавнича діяльність. Він закликав Виділ всіляко підтримувати молодих дослідників, які самовіддано працювали для української науки. Цією публікацією автор пропонував “дібрати свіжих сил до праці в проводі НТШ, щоб в останньому знайшлася людина, яка зуміла б провести організацію наукової праці таким темпом, яким почав вести її проф. Михайло Грушевський”⁵⁵. За цю критичну статтю на засіданні 14 квітня 1937 р. Виділ НТШ відсторонив його від роботи в бібліотеці і вирішив провести дисциплінарне розслідування. Однак голова Товариства І. Раковський, вислухавши пояснення М. Андрусяка, призупинив виконання ухвали Виділу. Проте історик і згодом гостро висловлювався щодо діяльності керівництва та окремих членів НТШ. У статті “Один zagrożений відтинок нашого життя” він звинуватив Кирила Студинського, Михайла Рудницького та Василя Сімовича в некомпетентному редагуванні “Записок НТШ” (Філологічна секція), негативному впливі на молодих дослідників і піддав сумніву їхні наукові заслуги. Тому 16 жовтня 1937 р. І. Раковський все ж впровадив у дію рішення Виділу від 14 квітня. Зважаючи на неопосередкованість М. Андрусяка (в замітці про спогади священника Олекси Пристая “У старому й новому світі. Спогади священника” він зауважив, що керівництво НТШ у 1920-х роках зробило неправильно, коли не опублікувало спогади священника за його ж гроші), президія вирішила змінити тактику впливу на нього. На засіданні 15 листопада 1937 р. прийнято рішення висловити М. Андрусякові догану, але водночас допустити до виконання обов’язків у бібліотеці⁵⁶. Отже, молодий дослідник був принциповим у ставленні щодо важливих проблем та безкомпромісно відстоював власні позиції і погляди.

Друга світова війна на тривалий час перервала контакти між ученими. Зокрема М. Андрусяк працював ректором та викладачем історії України в Університеті робітничого товариства “Сила” (1937–1938), помічником проректора з наукової роботи у Львівському університеті (1939), викладав історію й географію у Першій українській державній гімназії та Вчительській семінарії (1943–1944), історію української Церкви в Греко-католицькій богословській академії (квітень–липень

⁵⁴ Андрусяк М. За огнище української науки (Перед Загальними Зборами Наукового Товариства ім. Шевченка в березні ц. р.) / М. Андрусяк // Новий час. – 1937. – Ч. 44 (1 березня). – С. 5.

⁵⁵ Там само. – С. 5.

⁵⁶ ЦДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 370 (Листування з Андрусяком М. про роботу бібліотеки, публікацію статей та ін.). – Арк. 9.

1944 р.), статистиком в Інституті психотехнічних досліджень Львова (до кінця серпня 1943 р.). У нетривалий київський період діяльності (жовтень 1941 – лютий 1942 рр.) вчений виконував обов'язки директора Інституту історії України УАН і був заступником керівника Відділу культури й освіти Київської міської управи, де разом з О. Оглоблиним, К. Штепою, Л. Окиншевичем, Н. Полонською-Василенко та іншими активізував науково-освітнє життя столиці⁵⁷.

М. Кордуба перебував у Варшаві до середини 1940 р., а після закриття німецькою окупаційною владою Варшавського університету та Українського наукового інституту змушений був переїхати до Холма, де до грудня 1941 р. викладав історію в українській гімназії. Варшавський період став одним із найважливіших етапів у житті М. Кордуби. У цей час за дослідником закріпилося реноме не лише знаного українського історика, а й фахового європейського ученого. Його доповіді на міжнародних конгресах і різних наукових форумах отримали схвальні відгуки, а його праці публікувалися в провідних німецьких, польських, французьких, англійських виданнях.

Переїхавши у грудні 1941 р. до Львова, М. Кордуба працював у бібліотеці НТШ, а також викладав в українській гімназії. Щоб утримувати сім'ю в умовах німецького окупаційного режиму, вчений підробляв перекладачем, виконував різноманітні секретарські функції. Після повернення до Львова радянської адміністрації історика запросили працювати в університет, а 7 серпня 1944 р. призначили виконувачем обов'язків професора історії України, з вересня 1945 р. він завідував кафедрою південних і західних слов'ян⁵⁸.

Остання зустріч М. Кордуби і М. Андрусяка відбулась у березні 1944 р. під час наради у митрополита Андрея Шептицького, де обговорювали стан збереження історичних документів, на якій також були присутні кардинал Йосип Сліпий, архімандрит Климентій Шептицький, директор Національного музею Іларіон Свенціцький, історики Іван Крип'якевич, Олександр Оглоблин, Наталя Полонська-Василенко та ін.⁵⁹

М. Кордуба і М. Андрусяк належали до різних поколінь галицької інтелігенції, однак це не завадило їм співпрацювати в секціях і комісіях НТШ, виконувати різні доручення і приязно листуватися, розвивати українську наукову думку та знайомити з нею українську та європейську спільноту.

⁵⁷ Детальніше див.: *Чебан М.* Микола Андрусяк як історик і організатор науки / М. Чебан // Український історичний збірник. – Київ, 2009. – Вип. 12. – С. 381–394.

⁵⁸ *Федорів І.* Мирон Кордуба в історії України. – С. 42.

⁵⁹ *Ясь О.* Микола Андрусяк та його наукова спадщина (Матеріали до біографії) / О. Ясь // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. – № 13. – С. 319.

ДОДАТОК:

Листування Мирона Кордуби та Миколи Андрусяка

1

Варшава, 19/ХІІ 1934

В[исоко]пов[ажний] Пане Доктор!

Щойно нині я мав нагоду до свобіднішого розговору з віцемін[істром] Хилінським¹ і при тім порушив справу Вашу і Зубика². Він заявив, що Вас знає, як “bardzo skromnego, poważnego i pracowitego”, але ціле нещастя, що маєте кваліфікацію тільки з історії, а в Польщі істориків стільки намножилось, що можна би ними обсадити всі учительські посади у всіх державах Європи і ще оставбися чималий гурт. Все легше було б з Вашим приміщенням, коли би Ви мали кваліфікацію ще з якого предмету, прим[іром] з української мови. Вкінці після довшої балачки на сю тему заявив, що буде на Вас тямити, але нічого позитивного обіцяти не може. Ще докинув, що його теперішня позиція є куди не вигідніша при підпиранню компетентів, ніж давніша професорська. “Rozkazać przyjąć nie mam prawa, bo to należy do kompetencji kuratorjum, a prosić o przyjąć mnie nie wypada”.

Отже, як бачите, вислід моєї інтервенції дуже мізерний! А може справді Ви взялися за доповнення кваліфікації з української мови, як предмету навчання. Такі додаткові іспити тепер на університетах відбуваються доволі часто.

Щиро Вас здоровлю

Мирон Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 4.

2

Львів, 22/ХІІ 1934

Високоповажаний Пане Професор!

Дуже дякую за пам'ять та за Ваші заходи в моїй справі. Вислід Вашої розмови з віцемін[істром] Хилінським не є для мене несподіванкою; я знаю, що він не в силі нічого зробити на власну руку проти засади не приймати до служби учителя-історика українця.

Але я зовсім не попадаю в розпуку з цього приводу. Хоча нема рожевих виглядів на санацію відносин у НТШ, хоча можу бути кожної хвили позбавлений тих 100 зол. на місяць, все таки вірю в свої сили, що зможу вже на себе запрацювати й без учительської посади.

Зайвим уважаю витрачувати енергію для доповнення, чи радше осягнення нових паперів з кваліфікацією; вистарчать для мене ті, що вже маю. Краще використати дорогий час для наукової праці, щоби можна було по змозі своїх сил щось залишити своєму громадянству, ніж мучити себе ілюзіями, що при сяких-таких кваліфікаціях можна буде дістати це й те. Може колись буде й так, але поки що не треба робити великих надій, щоби не розчарувуватись.

Але, поминувши все те, я почуваюся до вдячності супроти Вас, Високоповажаний Пане Професоре, що Ви підіймаєте зайвих Вам трудів у моїй справі.

Одночасно повідомляю, що я вислав Вам свою працю про Шумлянського³. Спершу думав я, що Ви в часі ферій будете у Львові в якій справі й тоді я Вам її вручу, але – як бачу – Ви поки що не маєте змоги до нас приїхати.

У нас з новин буде для Вас певно цікаво те, що врешті 15 ц. м. перенесено проф. д-ра Крип'якевича назад до Львова, до 2-ої гімназії, зможе тепер дещо більше присвятитися науковій праці.

Ще раз дякую за пам'ять і остаю до Вас з глибокою пошаною.

Микола Андрусяк

Особистий архів родини М. Кордуби (м. Львів)

3

Варшава, 23/XII 1934

Вельми Шан[овний] Пане Доктор!

Дуже дякую за прислану працю. Приходиться тільки жалувати, що такі річі не друкуються у видавництвах нашого Товариства. Сподіюся, що мій лист, висланий Вам перед кількома днями, Ви дістали. Щиро здоровлю.

М[ирон] Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 5 зв.

4

Варшава, 9/II 1937

ul. Brzozowa 12. m. 6.

Вельми Шановний Пане Товаришу!

Змушений обставинами, звертаюся до Вас з проханням, котрого сповненне забере Вам трохи часу. Прошу зайти до університетської бібліотеки і видавництва: *Hier[onimus] Pez, Scriptorum rerum austriacarum*⁴ t. 1–3 виписати мені ті місця, в котрих в роках 1270–1300 згадується про “Rutheni” або “dux Ruthenorum”. Ходить головно о рр. 1270/71, 1278 і 1291; в котрім разі сього не буде багато і, здається тільки в т. I. Коли там є “index” – то се значно упростить Вам справу. Мені сього доконче треба до викладів, а в жадній варшавській бібліотеці сього видавництва нема. Буду Вам дуже вдячний, коли зробите мені се в можливо найкоротшім часі.

Чи згаданий в “Ділі” X-ий том Історії Грушевського⁵ є вже в бібліотеці Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка і чи можна його дістати в книгарні? Щиро Вас здоровлю і остаю з пошаною.

Мирон Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 6.

5

Львів, 15.II.1937

Високоповажаний Пане Професоре!

Відповідно до Ваших бажань я переглянув вістки про 1270–1300 рр. в хроніках, що містяться в видавництві *Hier[onimus] Pez, Scriptorum rerum Austriacarum*, t. I, Lipsiae 1721, II Lipsiae 1725, III Ratisbonae 1745. При кожному томі є “Index”, в якому нема слова “Rutheni”. Але я не довіряючи йому перелисткував ці томи й виписав дещо для Вас.

Том I, *Chronicon Claustro-Neoburgense*, стор. 470-1, під р. 1289: “Andreas Rex Ungarie, de quo prius mentio facta est, collecto exercitu maximo et forti pugnantorum et fagittariorum ad aestimationem LXXX milium, Cozlonum, Walachonum, Ru[стор. 471]thenorum, Chomanorum, Ungarorum, Septem-castrorum Austriam, nemine sibi resistente, potenter intravit:...” *Anonymi Leobensis Chronicon*, Liber II, під р. 1276 є опис одної події, після якого слідує “De praelio Rudolphi cum Otakaro Rege Bohemiae. Cap. IV” стор. 848: “Sed Otakarus Leonem Regem Rutenorum, Bohemos, Polonos, Misnenses, Saxones, Moravos, Thuringos largo cogiario (“congariario” у примітці) allicit, et in Campis Marchiae fluminis se componit...” Liber III, під р. 1277 є опис одної події, а відтак на стор. 874 слідує: “Expeditio Regis Hungarie versus Austriam” – “Andreas Rex Hungariae, de quo prius mentio facta est, collecto exercitu maximo et forti pugnantorum et fagittariorum, ad aestimationem 80000. Cozlonum, Walachonum, Ruthenorum, Comanorum, Hungarorum, Septem-Castrorum, Austriam, nemine sibi resistente, potenter intravit, ...”

стор. 1227. *Viti Arenpeckii Chronicon Austriacum* під р. 1276: [стор. 1226] “Othacarus ... collectisque novis copiis de terris suis, ... et etiam de aliis terris, Polonia, ... [стор. 1227] cum Duce de Glokau, Duce Bransianiae, Duce Poloniae, Duce de Kaleis, de Syras, et de Pomerania, Comite Misnae, Rege Rusiae, et c. Rudolfo, qui dolo secum egisset, feodalialia resignat, bellum indicit...” Т. II, *Thomae Ebendorfferi de Haselbach Chronicon Austriacum libris V comprehensum*. Після 1260 р. слідує вістки про різні події, а серед них стор. 731: “Nuptiae quoque celebratae in Vienna, in quibus Rex Bela cum duobus filiis Stephano et Bela, cum Regibus Rutenorum et Masoviae, genero Regis Belae, et Rege Serviae, cum multis Ducibus praesens aderat...”

стор. 737. “*Ortus ducum Austriae de Habsburg*”: “... Quibus sic ordinatis, rumores personuerunt Regem Ottokarum jam Tegam fluvium vadasse cum suis auxiliariis, qui fuere Rex Wenceslaus, avunculus ejus, et Rex Apuliae, Duces Glogoviae, et Henricus Vratislaviensis, Casimirus de Polonia, Dux de Caleis, de Syras, de Pomerania, Theodoricus Comes de Misna, Rex Leo de Russia ipsius cognatus”...

Том III-ий містить тільки віршовану в німецькій мові австрійську хроніку, в якій я не помітив потрібних висловів.

В Бібліотеці НТШ ще нема X-го тому “Історії України” Грушевського; тільки п. Катерина Грушевська⁶ прислала 1 примірник д-рові В. Гарасимчукові⁷; можливо, що і п. Мочульський⁸, який, як здається, є автором замітки в “Ділі”⁹ дістав 1 примірник. Більше примірників у Львові поки що нема.

Щиро дякую за пам'ять й остаю з глибокою пошаною

Микола Андрусяк

Особистий архів родини М. Кордуби (м. Львів)

Вельми Шановний Пане Товаришу! Дуже Вам вдячний з[а] труд і прислані виписки. Вони дуже важні для мене, бо підтверджують авторитативно і зовсім рішучо, що кн[язь] Лев брав участь в битві під Dürnkrot 26/8 1278 р. по стороні Перемисла Отокара II¹⁰. Дивно, що досі ніхто з істориків Галицької держави (Зубрицький¹¹, Шараневич¹², Грушевський) не згадують про сей інтересний факт. Том X-ий Грушевського я дістав перед кількома днями, але з видертою заголовною

карткою. Видно Кат[ерина] Грушевська виписала там якусь дедикацію, котра “имушим власть” не сподобалася. Книжка, як на академічне видання, видана дуже вбого, папір просто нікчемний. Щиро Вас здоровлю

М[ирон] Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 9 зв.

7

Варшава, 19/IV 38

Вельми Шановний Пане Докторе! Маю до Вас знова нове прохання. Я спробував з університ[етської] бібліотеки зі Львова *Muratori, Rerum italicarum scriptores*¹³ t. XII. Там є одна мілянська хроніка, з котрої я зробив виписки. Однак ім'я автора сеї хроніки я занотував так, що тепер не можу на певно відчитати. Проте будьте так добрі і загляньте до сього видавництва (t. XII ст. ок. 1030), чи автор зовсея *Gualvanei de la Flamma*, чи *Gualvanci*. Також, чи се форма *nominativ-na* чи *genetiv-na*; коли б форми *nominativ-na* зі заголовка не можна точно ствердити, погляньте до вступної статті видавця, уміщеної перед текстом хроніки, там певно буде подано ім'я автора у *nominativ*. Дякую з[а] лист і святочні желання і пересилаю також і Вам щирі побажання веселого Великодня.

Мирон Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 8 зв.

8

[22/IV.1938]

Високоповажаний Пане Професоре!

Сьогодні (21/IV) повідомили мене в унів[ерситетській] бібліотеці, що *Muratori, Rerum ital[icarum]. Script[ores]*. [Т.] XII, визичене 23/III до варш[авської] унів[ерситетської] бібліотеки, ще не звернене.

З святочним привітом і висловами повної пошани

[Микола] Андрусяк

Особистий архів родини М. Кордуби (м. Львів)

9

Варшава, 19/IX 38

Вельми Шановний Пане Докторе! Дякую за присилку ч. 37 Літературно-наукового додатку до Нов[ого] Часу¹⁴ і обговорення там моєї роботи. Вражає Вас термін “*soviétique-ukrainienne*” – він, на жаль, відповідає теперішньому дійсному станови. Правда, були добрі часи, коли ся територія не була совітська, але вони на жаль надто коротко тривали і за них майже нічого з області історично-наукової друком не вийшло. На епітетон орнанс “найстаршого з поміж живучих галицьких істориків” я не заслуговую, бож Омелян Терлецький¹⁵ старший за мене і віком і студіями. Напишіть мені, будьте ласкаві, чому не появилось заповіджене Вами обговорення моєї праці у “Вістнику”¹⁶. Чи се правда, що – як мені казали – редактор не хотів помістити. Мені се важно було б знати. Щиро здоровлю

М[ирон] Кордуба

ЦДІАЛ України у Львові. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 9 зв.

Високоповажаний Пане Професоре!

Перш усього мушу спростувати непорозуміння, яке зайшло. Я справді писав, що бодай у “Вістнику” поміщу замітку про Вашу працю. Тим часом у “Вістнику” є дуже мало місця на патітові бібліографічні огляди, редактор може тільки помістити одно-два обговорення наукових праць в одній книжці, бо старається дати перевагу літературі й публіцистиці. В його теці лежать ще невикористані мої замітки, які він друкує по черзі. Тим то я ще не давав йому замітки про Вашу працю. Коли ж мені дир. Дорошенко¹⁷ згадав, що Ви мали непокоїтися, чому досі нема рецензії, я, щоб не чекати аж до листопадової чи грудневої книжки “Вістника”, рішив помістити замітку в літературно-науковому додатку “Нового Часу”, рахуючись з тим, що цей часопис є поширений поміж нашим громадянством. З д-ром Донцовим¹⁸ я ще нічого не говорив у справі поміщення замітки про Вашу працю й здивувався, коли мені дир. Дорошенко сказав, начебто були слухи, що редактор “Вістника” не хотів прийняти від мене рецензії. Досі д-р Донцов мені ніколи не відмовив помістити; і замітку про Вашу працю помістив би, якщо б не йшло про поспіх.

Коли я поробив деякі зауваги в замітці, то це не для докорів, тільки для довгости статейки, щоби не пішла до відділу патітової “бібліографії”; очевидно стаття для ширших кругів громадянства, отже треба було пригадати, що 1917–20 рр. не були советськими, і Крим і те, що на Придніпрянщині цікавляться і жидівською і польською історією, з яких мотивів останньою, тощо. Все це міркування з приводу Вашого огляду, в якому суттєвої прогалини я не міг доглянути; а я маю зладжений менш-більш з цих років огляд, який не хотіла редакція “Kw[artalnika] H[istorycznego]”¹⁹ друкувати, тому що львівські польські історики з Евг[еном] Барвінським²⁰ у главі кричали, що “za duzo ruskich rzeczy” є в “Kw[artalniku] H[istorycznemu]”.

Дир. О. Терлецький є популяризатор історії, а не науковий дослідник; наукові праці виконав він ще у семінарі пок[ійного] Грушевського. До його популярних нарисів історії України я маю таке саме довіря, як Ви, Пане Професоре, до праць п. Голубця²¹. Річева критика не випала б додатися. Очевидно, нічого тут дивуватися, бо дир. Терлецький своє життя присвятив не науковій, тільки педагогічній, просвітнянській і громадській праці і в цих останніх ділянках слід шукати його заслуг.

Щиро дякую за поздоровлення й остаюсь з глибокою пошаною

[Микола] Андрусяк

Особистий архів родини М. Кордуби (м. Львів)

¹ *Chyliński Konstanty* (1881–1939) – польський історик та політичний діяч. З 1919 р. він працював у Люблінському католицькому університеті. У вересні 1921 р. переїхав до Львова, продовживши наукову діяльність в університеті Яна Казимира. У березні 1935 р. призначений віце-міністром у Міністерстві релігії і народної освіти, а з 13 жовтня 1935 р. по 5 грудня 1935 р. він керівник цього міністерства. (№ 1).

² *Зубик Роман* (1902–1941) – український історик, дійсний член НТШ, економіст та громадський діяч, доктор права. (№ 1).

³ Йдеться про працю М. Андрусяка *Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki Lwowski (1667–1708): Zarys biograficzny.* – Lwów, 1934. – 212 s. (№ 2).

- ⁴ *Hieronymus Pez* (1685–1762) – історик-хроніст та бібліотекар Мелькського монастиря в Австрії. У 1721–1745 рр. – видав у трьох томах збірку більш ніж ста джерел з історії Австрії “*Scriptores rerum Austriacarum*”. (№ 4).
- ⁵ Йдеться про працю М. С. Грушевського *Історія України-Руси*. – Київ, 1936. – Т. 10. – 394 с. (№ 4).
- ⁶ *Грушевська Катерина* (1900–1943) – етносоціолог, фольклорист, етнограф, культуролог, секретар Українського соціологічного інституту у Відні (1919–1924), керівник Кабінету примітивної культури ВУАН (1925–1930), редактор часопису “Первісне громадянство і його пережитки в Україні” (1926–1930), дійсний член НТШ у Львові (з 1927). (№ 5).
- ⁷ *Герасимчук (Герасимчук) Василь* (1880–1944) – український історик, дійсний член НТШ (з 1917 р.). Дослідник історії України другої половини XVII ст. Співпрацював з ВУАН у складі Комісії вивчення історії Західної України, член Археографічної комісії та Науково-дослідної кафедри історії України ВУАН. У 1940–1941 та 1944 рр. працював старшим науковим співробітником у Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР. (№ 5).
- ⁸ *Мочульський Михайло* (1875–1940) – письменник і літературний критик, фольклорист. Літературно-критичні праці письменника, присвячені дослідженню творчості Т. Шевченка, І. Франка, М. Цертелева, І. Манжури, О. Козловського, В. Самійленка, О. Кобилянської, Х. Алчевської, М. Підгірянки, М. Проскурівни (Семенко), представників “української школи” у польській літературі (С. Гошинського, В. Залеського, А. Мальчевського та ін.). (№ 5).
- ⁹ “*Діло*” – популярний часопис Галичини. Виходив у 1880–1939 роках: (у 1880–1882 рр. – двічі на тиждень, у 1883–1887 рр. – тричі на тиждень, з 1888 р. – щоденно). Першим редактором був Володимир Барвінський. З часу своєї появи “Діло” відстоювало ідеологію народовської партії, з 1886 р. товариства “Народна Рада”, з 1899 р. національно-демократичної, пізніше трудової партії, з 1925 р. – УНДО (Українського національно-демократичного об’єднання). (№ 5).
- ¹⁰ *Битва під Дюрнкрутом*, також *битва на Моравському полі* – відбулась 26 серпня 1278 р. між військами чеської армії під керівництвом короля Оттокара II й армією Священної Римської імперії (в союзі з угорським королем Ласло IV). Мала вирішальне значення для історії Центральної Європи у наступних століттях. (№ 6).
- ¹¹ *Зубрицький Денис* (1777–1862) – український історик, етнограф, архівіст, член-кореспондент Петербурзької академії наук (1855). Упорядкував низку львівських архівів. Започаткував в Україні розвиток археографії, сфрагістики, геральдики та інших спеціальних історичних дисциплін. (№ 6).
- ¹² *Шараневич Ісидор* (1829–1901) – галицький історик і громадський діяч москвофільського напрямку, педагог, з 1871 доцент, з 1873 – професор Львівського університету, дійсний член Академії наук у Кракові, почесний член товариства “Просвіта” з 1871 року. Досліджував переважно історію Галицько-Волинської Русі “Історія Галицько-Володимирської Русі від найдавніших часів до року 1453” (1863), а також діяльність українських братств, зокрема Львівського Успенського Братства і був одним з піонерів української археології в Галичині (зокрема археологічних розкопок на території Галичини у 1882–1890 рр.). Один із фундаторів Національного музею у Львові. (№ 6).
- ¹³ *Muratori Ludovico Antonio* (1672–1750) – італійський історик, священник, куратор Моденської та Амброзіанської бібліотек. Автор численних праць із церковної історії. В 1723–1751 рр. видав у 25 томах працю “*Rerum italicarum scriptores*”, у яку вмістив понад 2 тисячі джерел по історії середньовічної Італії за період з 500 по 1500 рр. (№ 7).
- ¹⁴ “*Новий час*” – львівський позапартійний часопис, фінансований українською діаспорою США та Канади, який почав виходити у 1923 р. за дорученням УВО та який став

основним пресовим органом галицьких українців. Редактор – Пеленський Зенон та інші. Друкувався часопис до 12 вересня 1939 р., замінила його газета “Вільна Україна”, яка почала виходити на базі концерну Тиктора за радянських часів. (№ 9).

- ¹⁵ *Терлецький Омелян* (1873–1958) – галицький педагог, громадський діяч та історик (учень М. Грушевського), активний член головного Відділу товариства “Просвіта”. (№ 9).
- ¹⁶ Йдеться про *Літературно-науковий вістник* – літературний і науковий часопис, заснований Михайлом Грушевським, Іваном Франком, Олександром Борковським, Осипом Маковеєм. Двох останніх невдовзі замінив Володимир Гнатюк. Фактичним редактором спочатку був Іван Франко. Виходив у Львові (1898–1906), у Києві (1907–1914, 1917–1919) та у Львові під редагуванням Д. Донцова (1922–1932). Видавало часопис Наукове товариство імені Тараса Шевченка. У журналі друкувалися найкращі українські письменники та вчені. (№ 9).
- ¹⁷ *Дорошенко Володимир* (1879–1963) – український громадсько-політичний діяч, бібліограф і літературознавець. Працював у бібліотеці НТШ, у 1937–1944 рр. директор бібліотеки. З 1944 р. – в еміграції. Автор багатьох бібліографічних праць та літературознавчих статей. (№ 10).
- ¹⁸ *Донцов Дмитро* (1883 – 1973) – український літературний критик, публіцист, філософ, політичний діяч, засновник теорії інтегрального націоналізму.
- ¹⁹ “*Kwartalnik Historyczny*” (*Історичний кварталник*) – заснований у 1887 р. як друкований орган Історичного товариства у Львові. Видання стало першим польським фаховим історичним часописом. Важливим для налагодження польсько-українського історіографічного діалогу було співробітництво з часописом відомих українських вчених: І. Франка, К. Студинського, М. Кордуби, С. Томашівського, М. Андрусяка.
- ²⁰ *Барвінський Євген* (1874–1947) – український і польський історик, архівіст, бібліограф, юрист, видавець, член НТШ у Львові (1893).
- ²¹ *Голубець Микола* (1891–1942) – український історик, архівіст, краєзнавець, мистецтвознавець, публіцист, редактор, перекладач, бібліограф.